

Epiloog

Aan de verbintenis van de ARP, de CHU en de KVP is een allerminst gemakkelijke verlovingsstijd vooraf gegaan. De partners kregen al snel ruzie, en werden zo vaak gremd door wantrouwen en twijfel, dat het menigmaal leek alsof hun relatie voor goed zou stranden. Ook nadat ze in 1972 besloten hadden te trouwen, voelden de ARP en de CHU spijt over het verlies van hun vrijheid, en dacht de KVP heimelijk over mogelijke andere partners. Het huwelijk werd een paar keer uitgesteld, en alleen omdat de familieleden niet langer wilden wachten, werd er tenslotte een definitieve datum geprikt. Op de bruiloft zelf vroeg menigeen zich af of het huwelijk nu uit liefde gesloten was, of uit berekening, en of dit huwelijk onvermijdelijk was, of dat het ook anders had kunnen lopen.

Het CDA zelf heeft in *De groei naar het CDA* een rooskleurig beeld van zijn ontstaansgeschiedenis geschetst. In dit werkje wordt deze geschiedenis beschreven als een groeiproces dat weliswaar met enige crises gepaard ging, maar door de diepere verbondenheid van de partners toch onvermijdelijk tot iets moois moest leiden. Pierre van Enk daarentegen schrijft in *De aftocht van de ARP* het samengaan van de confessionele partijen toe aan machtspolitieke motieven, en wekt de indruk dat het verval van die partijen ook tot een twee-partijstelsel had kunnen leiden. Deze visie is meer expliciet verwoord door J.M. Bik, die bij zijn afscheid als parlementair redacteur van *NRC Handelsblad* stelde dat de PvdA de totstandkoming van het CDA had kunnen voorkomen als zij aan het begin van de jaren zeventig wat meer begrip voor de KVP had getoond.

Bij nader inzien blijken beide visies te eenzijdig. In feite hebben de twee gewichtigste partners, de ARP en de KVP, zich vanaf het eind van de jaren vijftig steeds aan elkaar verwant gevoeld. Hoewel betwijfeld kan worden of ze ook werkelijk nauw verwant waren, hield dit gevoel hen op de beslissende momenten bijeen. De antirevolutionairen en de katholieken ergerden zich niet zelden aan elkaar en trokken menigmaal ook zelf de diepte van hun verwantschap in twijfel, maar kozen toch, als het erop aankwam, telkens bewust voor voortzetting van de samenwerking. De gevoelens van verwantschap waren voor de fusie echter niet voldoende. De wording van de christen-democratie stond vanaf het begin evenzeer in het teken van het dreigende confessionele machtsverval. Toen in 1958 de KVP voor het eerst begon te spelen met de christen-democratische gedachte, hanteerden de voorstanders als argument dat de christelijke partijen afzonderlijk op den duur invloed zouden verliezen. Nadat de KVP in 1963 een verrassende verkiezingsoverwinning had behaald, was de eenwording van de baan, en pas na de dramatische nederlaag van 1967 ging de KVP

weer bij de andere partijen op nauwere samenwerking aandringen. De CHU greep vertwijfeld de uitgestoken hand, maar de ARP hield afstand. Zij had juist een verkiezingszege behaald en beschikte over een nogal flatteus zelfbeeld. Pas toen de top van de ARP in de jaren 1969-1971 ging inzien dat ook de ARP op den duur weinig toekomst had, kreeg het fusieproces enige vaart. Dat betekent niet dat de fusie toen onvermijdelijk was. In de drie partijen lagen de linker- en de rechtervleugel zo ver uit elkaar, dat scheuringen heel wel mogelijk waren geweest. Veel confessionelen, onder wie De Zeeuw, Goudzwaard en Berghuis, zijn niet in het CDA terecht gekomen; anderen, zoals Aantjes en Beernink, zijn mokkend en met tegenzin meegegaan. Tot 1974 bleef de samenwerking bovendien wankel, omdat de partijen aan de basis nog vrijwel geheel gescheiden bleven. Pas toen de samenwerking op plaatselijk niveau gestalte kreeg, werd het fusieproces onomkeerbaar.

Nadat de partijen in 1977 een gezamenlijke CDA-fractie in de Tweede Kamer gevormd hadden, stonden zij voor de opdracht het CDA tot een eenheid te maken. De politieke cultuur van de ARP en de KVP liep zozeer uiteen, dat het samenzijn voor velen onverdraaglijk werd. Het CDA slaagde er daardoor bij de verkiezingen van 1981 en 1982 geen moment in zich als eensgezinde en daadkrachtige partij te presenteren. De uitslag van 1982 leidde dan ook tot de slotsom dat het CDA het verval van de christelijke partijen niet had kunnen stuiten, en dat Nederland voor het einde van de twintigste eeuw alsnog een politiek twee-stromenland zou worden.

Daar is niets van terechtgekomen. Met Lubbers als leider haalde het CDA in 1986 een verrassende verkiezingszege, en sindsdien is het de enige grote partij die niet in een permanente crisis verkeert. Sommigen schreven de verkiezingsoverwinning van 1986 aanvankelijk geheel op het conto van de succesvolle Lubbers, die met zijn zakelijke imago het christelijk karakter van het CDA verhuld zou hebben. In werkelijkheid echter kon de premier alleen succesvol zijn, omdat hij een eensgezinde en zelfverzekerde *christelijke* partij achter zich had. Tijdens het eerste kabinet-Lubbers had het CDA zichzelf gevonden. De uitweg uit de crisis bleek niet te liggen in grotere levensbeschouwelijke openheid, zoals de katholieken altijd gedacht hadden, maar in nieuwe christelijke inspiratie. De premier mocht zich presenteren als een zakelijke "Macher", zijn partij floreerde vooral doordat zij was teruggedraaid tot de christelijke beginselpolitiek. Het CDA had aansluiting gevonden bij de traditie van de ARP en was er aldus in geslaagd de antirevolutionairen te integreren.

Zo groeide het CDA uit tot een onaantastbaar machtsblok in het politieke centrum. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de christen-democraten daaruit deze eeuw nog verdreven worden. Als dat toch gebeurt, dan zal het vanzelfsprekende van hun machtspositie daarvan de oorzaak zijn. Het langdurige overwicht van het CDA wekt de afgunst van de concurrentie, en de snel groeiende partij van Van Mierlo ziet het als haar hoofdtak om aan "het laatste een-partijstelsel in Europa" een eind te maken. De kansen van Van Mierlo moeten echter niet te hoog worden aangeslagen. D66 is voor de verdrijving van het CDA afhankelijk van de pvda en de vvd, en bij die partijen zit de afkeer van het CDA niet zo diep, dat zij daaraan hun onderlinge tegenstellingen ondergeschikt willen maken. Zolang de christen-democraten in coalitieverband niet alleen van nemen weten, maar op de juiste ogenblikken ook van geven, zullen zij nog jarenlang de lakens uitdelen.